

مراحل ازدواج و کارکردهای آن

سیده معصومه زمانی

اندیشکده روابط بین الملل: نهاد زناشویی با وجود تنوع‌هایی که در میان جوامع دارد و با وجود امکان طلاق یک نهاد تقریباً جهانی است. شواهد سازمان ملل در مورد کشورهای که آمارهای حیاتی دارند نشان می‌دهد که به‌طور متوسط ۹۳٪ زنان و ۹۲٪ مردان ازدواج می‌کنند. یکی از این دلایل تبیین زناشویی است که نهاد ازدواج به‌عنوان یک قرارداد سودمند اجتماعی و اقتصادی در جوامع بشری کارکرد دارد و نه تنها یک مرد وزن را به هم پیوند می‌دهد بلکه گروه‌هایی اجتماعی را نیز به همدیگر متصل می‌سازد. زناشویی وسیله‌ای برای پیوند دادن خانواده‌ها و نیز گروه‌های خویشاوندی است. دلیل دیگر رواج زناشویی اینست که به‌عنوان وسیله‌ای برای سازمان دادن همکاری و اشتراک اقتصادی به کار می‌آید.

روند طولانی شکل‌گیری ازدواج در جامعه از خواستگاری تا عروسی با مراسم و مراحل متعددی همراه است که برخی از آنها در طول زمان کمرنگ و برخی دیگر درخشان‌تر شده‌اند. در ارتباط با این مراسم و به‌ویژه معاشرت دختر و پسر قبل از ازدواج درجات متفاوتی از موافقت و مخالفت در میان گروه‌های مختلف اجتماعی قابل مشاهده است. طولانی بودن شکل‌گیری ازدواج و تنوع مراحل و مراسم آن به‌ویژه در جوامع سنتی نوعی تسجیل اجتماعی و تامین ضمانت اجرایی برای تعهدات طرفین ازدواج به شمار می‌آید.

شعائر و آداب و مراسم ازدواج حتی در جوامع اولیه نیز وجود داشته است و ازدواج یک دختر و پسر دور از چشم جامعه و بدون مراسم صورت نمی‌گرفت. این شعائر و مراسم ازدواج نه تنها موجبات دوام زناشویی را فراهم می‌ساخت بلکه همچون عاملی در راه وحدت جمع تحقق می‌یافت.

به روایت گونتر در استرالیا و گینه‌نو و بخشی از اقیانوسیه رسم رایج این است که دو مرد خواهران خود را به‌عنوان ازدواج مبادله می‌کنند. به‌زعم مندراس کار اساسی ازدواج آن است که دو طایفه یا دو خانواده را که با هم رابطه‌ای ندارند به یکدیگر مربوط

کند و در اغلب جوامع تامین این بستگی میان دو دودمان به عهده زنان است. زن همچون پیوندی اجتماعی است که طوایف متفاوت را در جامعه‌ای واحد گرد می‌آورد و از این لحاظ در حکم موضوع مبادله است.

بسیاری را عقیده بر این است که باید کار ازدواج با سادگی و بدون هیچ مراسمی صورت پذیرد. پیدایی ازدواج‌های دوستانه در غرب نیز موید همین خواست است. اما بدون آنکه تشریفات سنگین را ضروری بدانیم وجود مراسم ساده و فارغ از هزینه‌های سنگین را در راه‌گزینش همسر مفید می‌دانیم. زیرا مراسم ازدواج موجبات برخورد و آشنایی و تماس دو گروه بزرگ خویشاوند را (از عروس و داماد) که از این پس خویش سببی یافته‌اند فراهم می‌سازد و از این رو هم موجبات قوام و وفاق اجتماعی را فراهم می‌کند و هم به‌نوعی تضمین ضمنی در بقای خانواده نوپا را موجب می‌شود.

مراسم ازدواج بر عظمت واقعه زوجیت صحنه می‌گذارد و موجب به یاد ماندن آن برای فرد و جامعه می‌شود.

مراسم ازدواج نماد یا نشانی از توجه خاص جامعه در کار همسرگزینی است. واقعه‌ای که باید کم و کیف و ماهیت و ترکیب آن را در حیطه تسلط خود داشته باشد.

تشریفات و مراحل ازدواج عبارتند از: خواستگاری، نامزدی، عروسی، مهریه، جهیزیه، شیربها، پاگشایی، پاتختی و مادرزن سلام که از بین آن‌ها برخی مهم‌تر و برخی پررنگ‌تر هستند.

خواستگاری:

خواستگاری یعنی درخواست رسمی مرد از زن برای ازدواج.

این رسم از گذشته‌های دور تاکنون وجود داشته است و در زمان ساسانیان و پیش از اسلام و در میان زرتشتیان رسم خواستگاری وجود داشت که برحسب معمول خواستگار پدر یا کسان دیگر را که مورد اعتماد است به نزد پدر و مادر همسر آینده‌اش می‌فرستد تا خواستگاری کنند.

در گذشته‌های دور شکل و شیوه خواستگاری به‌صورتی بوده که بعد از اینکه دختری را برای ازدواج مناسب می‌یافتند زنان و محارم پسر به خانه دختر می‌رفتند و دختر را از نظر ظاهری و آداب و نزاکت و هنرهایی که داشت شناسایی می‌کردند و

خواستگاری حالتی زنانه داشته و حتی در اکثر مواقع دختر و پسر همدیگر را نمی‌دیدند تا موقع زفاف و نقش زوجین برای انتخاب بسیار کم بوده است.

ولی امروزه:

- با رشد آگاهی‌های جوامع و سطح توقعات و انتظارات دختر و پسر معمولاً کمتر موردی بدون رضایت و نظر فرزندان صورت می‌گیرد مگر در جوامع بسته و سنتی.

- خواستگاری دیگر حالت گذشته را ندارد و علاوه بر والدین فرزندان نیز نظر می‌دهند.

- مراسم خواستگاری برای آشنایی و توافق زوجین صورت می‌گیرد.

- گاه این مراسم تا چند جلسه طول می‌کشد.

- گاه خواستگاری حالت صوری دارد و این به معنایی بسط آزادی‌های جوانان است که قبلاً با هم آشنا شده‌اند و به توافق رسیده‌اند.

- نوعی ارزش‌گذاری و حرمت به مقام زن است چه در گذشته و چه در امروز.

از کارکردهای ازدواج می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- وسیله‌ای رسمی برای آشنایی و شناخت خانواده‌ها است.

- این مراسم تایید نهایی ازدواج و رسیدن به توافقات مادی و غیرمادی ازدواج است.

- باعث جلوگیری از خودسری فرزندان می‌شود.

- قانون‌مند ساختن روابط در جامعه.

- دیدار دختر و پسر با هم در محیطی سالم.

- انسجام زندگی اجتماعی.

- نظارت و کنترل والدین.

- جلوگیری از خطا کردن جوانان در امر گزینش همسر.

- دوام زناشویی.

- اولین گام رسمی برای شکل‌گیری خانواده و دروازه تشکیل خانواده است.

نامزدی:

دومین مرحله در فرایند ازدواج نامزدی است. در حقیقت گامی رسمی‌تر برای روابط و مابین خواستگاری و عروسی است. در برخی نقاط نامزدی پیش از عقد است و در برخی نواحی نامزدی همان عقد است ولی پیش از شروع زندگی مشترک زوجین با هم در یک خانه.

نامزدی از گذشته‌های دور تاکنون وجود داشته فقط در کم و کیف آن تحولاتی پدید آمده است ..

در گذشته:

- روابط بین نامزدها بسیار محدود و تعریف‌شده و در چارچوب مشخص و حتی گاهی رابطه‌ای بین آن‌ها برقرار نبود.

- نامزدها همدیگر را نمی‌دیدند تا زفاف.

- عرف و احساسات عمومی جامعه از این رابطه پشتیبانی می‌کرد و کمتر نامزدی به هم می‌خورد.

- اعلام زوجیت آینده دو نفر بوده است.

- در این مدت به مقدمات و تدارک برای زندگی مشترک می‌گذشت.

امروزه:

- امروزه روابط بین نامزدها بیشتر شده و مانع خاصی برای گفت‌وگو و دیدار بین آنها نیست.
- دوران نامزدی به نحوی مرحله‌ای رسمی‌تر از شناخت محسوب می‌شود.
- آمادگی روحی - روانی برای ازدواج.
- آمادگی اقتصادی و تهیه وسایل زندگی.
- امروزه برهم خوردن این رابطه مانند گذشته قبیح نیست.
- در گذشته تعصبات مردانه و مذهبی تندی که بر جامعه حاکم بوده باعث محدودیت‌هایی در دوران نامزدی برای نامزدها بود.

مهریه:

رسم مهریه در ایران باستان و حتی در آیین زرتشتیان نیز وجود داشت و از ارکان اصلی ازدواج بود و هر زمان که قصد ازدواج داشتند قباله‌ای را تنظیم می‌کردند و مهریه زن را در آن قید می‌کردند و در آیین یهودیان و مسیحیان و دوران پس از اسلام مهریه وجود داشت که در میان همه اقوام بود و اسلام آن را امضا و وجود مهریه را قبول و در عین حال آن را اصلاح کرد. مردان از زمان‌های گذشته برای جلب نظر همسر مورد علاقه خود هدیه‌ای می‌دادند تا بتوانند بدین روش نظر او را جلب کنند و کارکرد اصلی مهریه مهر و محبت و نوعی داد و ستد و مبادله بود البته به شکل خاص و معنوی. در گذشته مهریه هدیه مرد به زن و طبق شئون دختر و میزان توانایی مالی مرد بود و در زمان پیامبر مردان مهریه را بلافاصله پس از عقد پرداخت می‌کردند ولی امروزه علیرغم اینکه رسم مهریه پابرجا مانده ولی دگرگونی‌هایی در کم و کیف آن به وجود آمده است.

- میزان مهریه، نوع، نحوه پرداخت و کارکردهای آن دچار تغییر دگرگونی شده است.
- میزان مهریه امروزه به شکل غیرمستقیم بر مرد تحمیل می‌شود و حالت هدیه‌ای اجباری را پیدا کرده است.

- مهریه به عنوان ابزاری برای دوام و بقای صوری خانواده درآمده و کمک به حفظ خانواده در شرایط اضطراری است و باعث افزایش خانواده‌های اضطراری شده است.

- مهریه نمادی از تجمل و مصرف‌گرایی و وسیله‌ای برای تفاخر و ارزش‌گذاری بر زن شده است.

- مهریه‌های امروزی حالت واقعی و موجود ندارند (مثلا کمتر مردی ۶۰۰۰ سکه دارد) ولی مهریه در گذشته برحسب توانایی واقعی مرد بود.

- مهریه‌های امروزی به صورت سکه طلا، ملک و پول هستند.

- مهریه به عنوان ابزاری برای جلوگیری از آزادی‌های غیرمعمول مردان در جوامع کنونی است.

- امروزه مهریه‌های زیاد به عنوان ابزاری برای جلوگیری از ازدواج است.

جهیزیه:

جهیزیه را می‌توان انتقال ثروت در داخل خانواده پدری و از پدر به فرزند دختر از یک سو و انتقال پاره‌ای از ثروت خانواده پدری دختر به خانواده داماد از سوی دیگر تعبیر کرد. آنچه در جریان این انتقال بیش از همه حائز اهمیت است و در حقیقت ویژگی برجسته جهیزیه محسوب می‌شود بعد ملموس و اقتصادی آن است. جهیزیه در حقیقت پاره عینی و مادی محتوای عقد و عروسی بوده و اولین پایه‌های زندگی نو پا را پایه‌ریزی می‌کند. این مسئله نه ویژه کشور ما بوده و نه اختصاص به کشورهای اسلامی دارد. گروه‌های وسیعی از مردم هند و آسیای جنوب شرقی هر کدام به نحوی با این پدیده مواجه هستند.

رسم جهیزیه از گذشته دور تاکنون بوده و فقط در کم و کیف آن تحولاتی به وجود آمده است:

که این تحولات به نحوی ناشی از:

- تحولات جوامع

- رشد تکنولوژی

- نیازهای جدید متناسب با زندگی شهری

- تنوع کالاها و محصولات

- اشتغال زنان و استفاده از کالاهای متنوعی که باعث صرفه‌جویی در وقت می‌شوند

- گسترش خانواده‌های هسته‌ای و تغییر روابط زندگی است.

در گذشته اقلام جهیزیه بسیار محدود بود و بسیاری از نیازهای اساسی زوجین از خانواده پدری تامین می‌شد. چون سیستم زندگی و خانواده به شکل گسترده بود. ولی امروزه زوجین چون به شکل مستقل زندگی می‌کنند به همه چیز نیاز دارند.

در برخی مناطق رسمی به اسم شیربها وجود داشت که در جهت رسم جهیزیه بود و به تهیه وسایل لازم برای زندگی زوجها صرف می‌شد. این رسم امروزه کمرنگ شده و در برخی نواحی سنتی وجود دارد.

امروزه میزان جهیزیه گسترده و گاهی به وسیله‌ای برای رواج مصرف‌گرایی و تفاخر اجتماعی تبدیل شده نه وسایلی که برای یک زندگی نو پا لازم باشد و در مواردی به نحوی ائتلاف هزینه اقتصادی خانواده است.

دختری که جهاز بیشتری دارد از حرمت بیشتری برخوردار است.

جهیزیه نوعی مشارکت اقتصادی زن در زندگی مشترک محسوب می‌شود و به نحوی نماد اشتراک در زندگی مشترک است.

در جوامع امروزی تهیه جهیزیه نوعی دغدغه و مشکل اقتصادی برای خانواده‌های دختردار بوده و گاهی مانع ازدواج است و کارکردهای اصلی خود را از دست داده است.

عروسی:

جزء آخرین مراحل تشریفات ازدواج است و از گذشته‌های دور تاکنون وجود داشته است. این مراسم که گاهی تا چند روز هم طول می‌کشد در خانه داماد برگزار می‌شد و اعلام قطعیت ازدواج و آغاز زندگی رسمی مشترک زن و مرد بود. امروزه نیز جشن عروسی همین کارکردها را برای فرد و جامعه دارد ولی در کم و کیف آن بر طبق زمان تحولاتی پدید آمده است و در

برخی موارد کارکرد انحرافی به خود گرفته و به‌عنوان نمادی از تجمل و چشم و هم‌چشمی درآمده است. از محل برگزاری آن گرفته تا انواع غذاها، ماشین عروس و... و گاهی به مانعی بزرگ بر سر راه جوانان برای ازدواج درآمده است که برخی خانواده‌ها به خاطر مخارج زیاد این مراسم و مشکلات اقتصادی از برگزاری این مراسم مهم چشم‌پوشی می‌کنند. البته این هم پسندیده نیست چون ازدواج واقعه مهم زندگی هر جوان است و لازم است که این مراسم در حد معمول برگزار شود. به هر حال کم و کیف این مراسم دچار دگرگونی شده ولی اصل مسئله همچنان پا برجاست و این نشان از مهم بودن آن دارد هم برای فرد و هم برای جامعه.

مراسم حنا‌بندان

قبل از مراسم عروسی بوده و حنا به‌عنوان نمادی از شادی و خوشبختی در این مراسم مورد استفاده مهمانان و عروس و داماد قرار می‌گرفت. امروزه این مراسم در درجات کم‌اهمیت‌تر نسبت به نامزدی و عروسی و خواستگاری قرار می‌گیرد و شکوه گذشته را ندارد و در برخی خانواده‌ها این مراسم حذف می‌شود که احتمالاً از دلایل آن مسائل اقتصادی است.

مراسم پاتختی و مادرزن سلام

مراسمی زنانه است و پس از مراسم عروسی برگزار می‌شود و در همه خانواده‌ها عمومیت ندارد مگر در نواحی سنتی و مذهبی. مادرزن سلام مراسم دیدار مادرزن با داماد پس از عروسی است که داماد از مادرزن به خاطر پاک بودن دختر و زحمات او تشکر می‌کند.

به‌طورکلی امروزه با توجه به رشد آگاهی‌های زن و مرد و جوامع، نیازهای جامعه جدید، حقوق زنان، شهرنشینی، رشد تکنولوژی، گسترش خانواده‌های هسته‌ای و... آداب و رسوم ازدواج دچار تحولاتی شده و برخی از این مراسم کمرنگ شده‌اند و یا تغییراتی در کم و کیف آن‌ها به وجود آمده ولی در کل گرایش جامعه به حفظ این سنن است.

منابع:

- جامعه‌شناسی خانواده: باقر ساروخانی - تهران - سروش - چاپ دوم - ۱۳۷۵.
- دایره‌المعارف علوم اجتماعی - جلد اول - باقر ساروخانی - تهران کیهان - ۱۳۷۰.
- ازدواج و خانواده در ایران: منوچهر محسنی و ابوالقاسم پور رضا - نشر آرون - تهران - چاپ اول - ۱۳۸۲.
- انسان‌شناسی فرهنگی - دانیل بیتس - فرد پلاگ - ترجمه محسن ثلاثی.

www.tophran.com

www.shafighi.com

www.iran-tejarat.com

<http://library.thinkquest.org>

<http://fa.wikipedia.org>

برای تهیه محصولات به فروشگاه اندیشکده مراجعه کنید
www.irthink.com

تلفن مرکز بخش: ۰۹۱۳۵۶۴۵۴۶۲
پست الکترونیکی: irtt.ir@gmail.com
www.irthink.com

